

Μνήμων

Τόμ. 18 (1996)

ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ.
'Απάντηση στο βιβλιοκριτικό άρθρο του κ. Ι. Κοκκινάκη, «Νομισματική Ιστορία του Ελληνικού Κράτους, 19ος αι.» (Μνήμων 17, 1995, σ. 181-206)

ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΔΕΜΑΘΑΣ, ΘΑΝΑΣΗΣ ΚΑΛΑΦΑΤΗΣ,
ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΣ

doi: [10.12681/mnimon.556](https://doi.org/10.12681/mnimon.556)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΔΕΜΑΘΑΣ Ζ., ΚΑΛΑΦΑΤΗΣ Θ., & ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΣ Θ. (1996). ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ. 'Απάντηση στο βιβλιοκριτικό άρθρο του κ. Ι. Κοκκινάκη, «Νομισματική Ιστορία του Ελληνικού Κράτους, 19ος αι.» (Μνήμων 17, 1995, σ. 181-206). *Μνήμων*, 18, 231-233. <https://doi.org/10.12681/mnimon.556>

ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Ἀπάντηση στό βιβλιοκριτικό ἄρθρο τοῦ κ. Ι. Κοκκινάκη,
«Νομισματική Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, 19ος αἰ.»
(*Μνήμων* 17, 1995, σ. 181-206)

Στό παραπάνω βιβλιοκριτικό ἄρθρο πού ἀναφέρεται στό βιβλίο μας *Νομισματικές κρίσεις καί ἡ κρατική διαχείρισή τους στήν Ἑλλάδα, 1880-1930*, Ἀθήνα 1991, ἔχουμε νά κάνουμε τίς ἀκόλουθες παρατηρήσεις, ὄντας αὐτονόητο ὅτι δέν ἐπιχειροῦμε κριτική τῆς κριτικῆς ἀλλά ὑπενθυμίζουμε τά σωστά πλαίσια κατανόησης τοῦ βιβλίου μας, πού στό βιβλιοκριτικό ἄρθρο δέν συλλαμβάνονται ἐπαρκῶς.

Ὁ κ. Ι. Κοκκινάκης ἀναφέρεται καί κρίνει μιᾶ περίοδο ἐντελῶς διαφορετική ἀπό αὐτή πού ἐπιλέξαμε ἐμεῖς νά ἐρευνήσουμε. Ὁ χρονικός ὀρίζοντας τοῦ βιβλίου μας ἀφορᾷ τά χρόνια 1880-1930, δηλαδή τὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ 19ου αἰώνα καί τὸ πρῶτο τρίτο τοῦ 20οῦ αἰώνα. Οἱ ἀναφορές μας στήν πρὶν τὸ 1880 περίοδο εἶναι ὀριακές καί χρησιμοποιοῦνται γιὰ λόγους σύνδεσης καί λογικῆς συνέχειας. Δέν θέτουν, δέν ἀναλύουν καί βεβαίως δέν ἐξαντλοῦν τὰ νομισματικά ζητήματα πού μὲ τόση ὀρμή θέτει στό βιβλιοκριτικό του ἄρθρο ὁ κ. Ι. Κοκκινάκης καί ἀφοροῦν τὴν περίοδο 1830-1885. Ὁ τελευταῖος στό ἄρθρο του ἀποπειρᾶται περιδιαβάσεις στή Νομισματική Ἱστορία τῆς Ἑλλάδας ἀκριβῶς αὐτῆς τῆς περιόδου. Ἐκκινώντας ἀπὸ τίς σύντομες ἀναφορές μας, ἀναλύει ἐκτενῶς ζητήματα ὅπως τίς αἰτίες τῶν νομισματικῶν διαταραχῶν πρὶν τὸ 1880, τὸ πρόβλημα τῶν ξένων νομισμάτων στήν Ἑλλάδα καί τίς ΗΠΑ κλπ. Ἐπιχειρεῖ δηλαδή νά ἀποτυπώσει τὴ Νομισματική Ἱστορία τῶν ἐτῶν 1830-1880. Στό βαθμὸ πού αὐτὴ ἡ προσπάθεια ἀποβλέπει νά εἰσαγάγει τὸν ἀναγνώστη στὴ δική μας πραγμάτευση εἶναι καλοδεχούμενη· φοβόμεστε ὅμως ὅτι τελικὰ δημιουργεῖ σύγχυση διότι ἡ κριτικὴ ἀναφέρεται σὲ ἐντελῶς διαφορετικὲς καταστάσεις.

Ἀλλὰ καί τὸ ἀναλυτικο-μεθοδολογικὸ ἐπίπεδο στό ὁποῖο κινοῦνται οἱ εἰσηγήσεις μας δέν φαίνεται νά γίνεται κατανοητὸ ἀπὸ τὸν κ. Ι. Κοκκινάκη. Σκοπὸς τοῦ βιβλίου δέν εἶναι ἡ συγγραφή τῆς Νομισματικῆς Ἱστορίας τῆς ἀναφερόμενης περιόδου. Τὸ βιβλίο κινεῖται σὲ δύο ἐπίπεδα, ἓνα συγκεκριμένο καί ἓνα ἀφηρημένο. Στὸ πρῶτο διερευνῶνται ὀρισμένα στοιχεῖα καί βιβλιογραφικὲς πηγές, τίς ὁποῖες ὁ κ. Ι. Κοκκινάκης ὑπενθυμίζει ἐκ νέου στό ἀναγνωστικὸ κοινό, ὅπως τίς βιβλιογραφικὲς ἀναφορὲς στὰ γνωστὰ ἔργα τοῦ Ξ. Ζολώτα

καὶ Γ. Κατσελίδη, καὶ στὸ δεύτερο ἐπιχειροῦνται ἀναφορὲς στὴν οἰκονομικὴ καὶ νομισματικὴ θεωρία. Κέντρο βάρους τῆς ἐργασίας μας ἀποτελεῖ ἡ προσπάθεια συνδέσεως τοῦ προβληματισμοῦ τῶν νομισματικῶν ἐξειλιξένων, κυκλοφορίας καὶ θεσμῶν μὲ τὸν εὐρύτερο προβληματισμὸ τοῦ χρήματος ὡς μέσου συναλλαγῆς καὶ τῆς συγκρότησης θεσμῶν σ' ἐπίπεδο ἐσωτερικῆς ἀλλὰ καὶ παγκόσμιας ἀγορᾶς. Ἡ ὅλη δὲ προσπάθεια ἐδράζεται σὲ μιὰ συγκεκριμένη ἐπιλογὴ κοινωνικῆς θεωρίας, ποὺ χρησιμεύει ὡς δεξαμενὴ ἀντλήσεως ἐρμηνευτικῶν σχημάτων καὶ μηχανισμῶν κατανόησης τῶν γενικῶν καὶ εἰδικῶν χαρακτηριστικῶν τῶν στοιχείων ποὺ ἀποτελοῦν τὸ ἑκάστοτε πρόβλημα. Κινούμαστε ἐπομένως περισσότερο στὸ ἐπίπεδο τῆς οἰκονομικῆς ἱστορικῆς καὶ κοινωνικῆς ἱστορικῆς θεωρίας. Εἶναι εὐνόητο ἐπομένως γιὰ κάθε καλόπιστο ἀναγνώστη ὅτι ἡ ἀνάλυσή μας δὲν ἐπικεντρώνεται στὴν ἔρευνα καὶ διακρίβωση ἀριθμῶν, πράξεων, γεγονότων νομισματικῶν χαρακτήρα, ἀλλὰ φιλοδοξεῖ ἕναν ὑψηλότερο βαθμὸ ἐπιστημονικῆς ἀφαίρεσης, καθὼς καὶ διαχρονικῆς γενικεύσεως. Αὐτὴ ἡ ὀπτικὴ καθορίζει καὶ τὴν ἀντίστοιχη μεθοδολογία ποὺ ἐπιλέξαμε, ὅπως π.χ. τὶς περιοδολογήσεις κλπ. Εἶναι σαφὲς ὅτι ἄλλος συγγραφέας ποὺ υἰοθετεῖ ἄλλη ὀπτικὴ θὰ ἐπιχειροῦσε διαφορετικὴ περιοδολόγηση τῶν νομισματικῶν φαινομένων τοῦ 19ου καὶ 20οῦ αἰώνα.

Σὲ αὐτὸ τὸ ἐπίπεδο λοιπὸν ποὺ ἐμεῖς ἐπιλέξαμε δυστυχῶς δὲν ἀναφέρεται ἡ κριτικὴ τοῦ κ. Κοκκινάκη, ποὺ θὰ εἶχε ἴσως γόνιμα ἀποτελέσματα. Ἐκτὸς ἴσως ἀπὸ τὸ ζήτημα τῶν σχέσεων νομίσματος καὶ ἀνάπτυξης. Ἀλλὰ καὶ σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο οἱ κριτικὲς παρατηρήσεις του εἶναι περιορισμένης χρησιμότητος. Ἀφ' ἑνὸς λόγῳ τῆς ἐμμονῆς του στὴ χρονικὴ φάση πρὶν τὸ 1880 (ταυτίζει τὴν οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη τῶν χρόνων 1880-1930 στὴν ὁποία ἀναφερόμαστε μὲ τὴν ἀναμφίβολα δυναμικὴ ἀλλὰ ἐξαιρετικὰ μικρὴ περίοδο 1867-1874), ἀφ' ἑτέρου λόγῳ τῆς ταύτισης τῆς οἰκονομικῆς μὲ τὴ βιομηχανικὴ ἀνάπτυξη. Εἴμαστε σίγουροι ὅτι μιὰ εὐρύτερη βιβλιογραφικὴ ἐνημέρωση σ' αὐτὰ τὰ ζητήματα ἴσως τροποποιήσει στὸ μέλλον τὰ συμπεράσματά του.

Τὸ ἄρθρο τοῦ κ. Ι. Κοκκινάκη περιέχει καὶ μιὰ σειρὰ κριτικῆς σὲ ἐπιμέρους σημεία, ὅπως τὸ ζήτημα τῆς ἰσχύος τοῦ χρυσοῦ κανόνα, τῆς χρονικῆς του διάρκειας, τῆς ἐλεύθερης ἐξαργύρωσης, τῆς κρίσης τοῦ 1885 κλπ. Δικαιολογημένη ἢ ἀδικαιολόγητη, αὐτὴ ἡ κριτικὴ ἐκφράζει τὶς ἀπόψεις τοῦ συγγραφέα καὶ εἶναι θεμιτὴ. Περιοριζόμαστε μόνον νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι ἡ κριτικὴ ἀντιπαράθεση ἀπόψεων δὲν ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν ἐπιλεκτικὴ ἀπομόνωση φράσεων καὶ προτάσεων, τὴν ἀπόσπασή τους ἀπὸ τὸ γενικότερο πλαίσιο καὶ περιεχόμενο τοῦ ἔργου. Φοβόμαστε ὅτι κάτι τέτοιο συνέβη στὸν κ. Ι. Κοκκινάκη. Ἄν ἐπιχειρήσει νὰ ξαναδιαβάσει σήμερον τὸ βιβλίον μας πρὸ προσεκτικῶς, ἴσως διορθώσῃ δρισμένες ἀπ' αὐτῆς τὶς ἀπόψεις του γιὰ τὶς θέσεις ποὺ ἐσφαλμένα μᾶς ἀποδίδει. Γιὰ λόγους ἀρχῆς, τέλος, δὲν προβαίνουμε σὲ κριτικὴ τῆς κριτικῆς, δηλαδὴ δὲν σχολιάζουμε τὶς αὐτόνομες θέσεις τοῦ συγγραφέα τοῦ βιβλιοκριτικῶν ἄρθρου.

Πειρασμός που είναι μεγάλος για τέτοια θέματα, όπως τους προσδιοριστικούς παράγοντες και τα κριτήρια του χρυσού κανόνα κλπ.

Για έναν συγγραφέα ή βιβλιοκριτική του έργου του αποτελεί τιμή. Έκφραζουμε τις ευχαριστίες μας στον κ. Ι. Κοκκινάκη για αυτή την τιμή που επέφύλαξε στο βιβλίο μας. Η τιμή ωστόσο θα ήταν ακόμη μεγαλύτερη εάν συγκέντρωνε το ενδιαφέρον του περισσότερο στην περίοδο που εξετάζουμε και την όπτική που εισαγάγουμε και λιγότερο στη φάση που προηγήθηκε. Δεν γνωρίζουμε εάν αυτό οφείλεται στους χρονικούς περιορισμούς των δικών του ενδιαφερόντων και έρευνών και σ' όρισμένες βιβλιογραφικές προτιμήσεις. Θέλουμε να πιστεύουμε ότι το βιβλίο μας ήταν ή αφορμή για να εκφράσει ο συγγραφέας, έστω και με τη μορφή ενός βιβλιοκριτικού άρθρου (με τους γνωστούς κινδύνους που περιγράψαμε), όρισμένες γενικότερες σκέψεις του για τη Νομισματική Ίστορία της Ελλάδας. Τοῦτο βεβαίως θα μπορούσε να το επιχειρήσει και αὐτοτελῶς με ξεχωριστό ἄρθρο, ἀξιολογώντας ὀλόκληρη τὴ σχετικὴ βιβλιογραφία καὶ χωρὶς νὰ περιορίζεται ἀπὸ τὰ δικά μας χρονικά, θεωρητικά καὶ μεθοδολογικά πλαίσια. Εὐχόμαστε τὰ πορίσματα τῆς μέχρι τώρα δουλειᾶς του νὰ αποτυπωθῶν σ' ἓνα ἄρθρο ἢ βιβλίο για τὴ Νομισματικὴ Ίστορία τοῦ 19ου αἰώνα.

Ἀθήνα, Μάρτης 1996

ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΔΕΜΑΘΑΣ

ΘΑΝΑΣΗΣ ΚΑΛΑΦΑΤΗΣ

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΣ